ÖZÜRLÜ BEBEKLERİN EĞİTİMİ VE AİLENİN KATILIMI

✍ Arş. Gör. Nuray Kanık

Geçmişte küçük çocukların ve bebeklerin bakımı ve eğitimi akademik beceri gerektirmeyen bir hizmet olarak görülmüştür (Bailey ve ark., 1990). Ancak son yıllarda risk altında olan ya da özürlü olan bebekler ve çocuklar için erken eğitim hızla büyüyen ilgi odağı haline gelmiş ve bu nedenle de birçok programlar geliştirilmiştir (Champion, 1987). Geliştirilen programlara ve hizmetlere bağlı olarak bu çocukların aileleri için destekleyici ve etkili hizmetler sağlamada özel bilgi ve beceriye sahip personele gereksinim duyulmaya başlanmıştır (Bailey ve ark. 1990).

İlk erken eğitim çalışmaları 1970'li yıllarda çıkarılan bir kanunla A.B.D.inde başlamıştır (Champion, 1987). Bu kanunla, bütün özürlü çocukların eğitimden yararlanmaları bu eğitimde aynı zamanda bebekler ve onların ailelerinin de kapsanması gerektiği önemle vurgulanmıştır. Ayrıca kanunda, özürlü çocukların en iyi şekilde nasıl gelişecekleri, aile kaynaklarının yeterli olup olmadığı, ailenin toplumdan ne kadar destek aldığı, anne-babaların çocuklarıyla nasıl ilişki kurdukları gibi aileyi ve çocuğu doğrudan ilgilendiren konulara yer verilmiştir (Dunst ve Trivette, 1988). Bu açıdan bakıldığında kanun, özürlü bir çocuğa sahip anne-babaların psikolojik, sosyal ve maddi ihtiyaçları açısından desteklenmeleri için önlem alınması gerektiğini öngörmektedir.

Erken eğitime önem verilmesinin en önemli nedeni, çocuğun gelişiminin ilk yıllarının, gelecekteki gelişimi için temel taşı olarak kabul edilmesidir. Bu dönem boyunca çocuğun temel ilişkisi anne-babasıyla olmaktadır ve hiçbir uzman çocuğun belirli bir potansiyele ulaşmasına yardımcı olma konusunda, gerçekçi bir çevre düzenlemede ve çocuğu güdülemede anne-babanın yerini alamamaktadır. Anne-babalar çocukları için en fazla "pekiştirici" kişilerdir ve çocuklar kendi anne-babalarına yabancılardan daha fazla tepki vermektedirler (Hanson ve Harris, 1986; Stewart, Conoley ve Rosenthal, 1985). Çünkü anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkinin sıklığı, yoğunluğu ve süresi başkalarıyla kurulan ilişkiden daha fazla ve etkilidir. Birçok eğitim programı sık, düzenli ve etkili bir karşılıklı iletişimi gerektirir. Anne-babalar da çocuklarıyla sürekli birlikte olduklarından, eğitilmeleriyle etkililikleri arttırılabilir (Kravetz, Katz ve Katz, 1990), Uzmanın ofisinde veya okulda yapılan etkinliklerin ve orada öğrenilenlerin ev ortamına nasıl genelleyebileceklerini öğrenebilirler (O'Dell, 1974).

Özürlü bir çocuğun anne-babası olmak ailede suçluluk, yas, kendilerine yönelik şüphe gibi olumsuz duyguların yaşanmasına neden olur (Zetlin, Williamson ve Rosenblatt, 1987). Anne-baba çocuğun geleceği hakkında korku ve engellenme yaşayabilirler. Bu aileler ayrıca, çocuklarının diğer çocuklar gibi gelişip

A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Anabilim Dalı

gelişemeyeceklerini, onlar gibi öğrenip öğrenemeyeceklerini, normal bir okula gidip gidemeyeceklerini ve bağımsız bir yetişkin olarak yaşayıp yaşayamayacaklarını merak ederler (Hanson ve Harris, 1986). Özürlü bir çocuğun aileye girmesiyle yaşanmaya başlanan stresin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Erken eğitim programları ailenin bu konudaki gereksinimlerini karşılayabilmektedir. Problem tartışılır, çocuklarının bakım ve eğitimleri için gerçekleştirmeleri gereken davranışlar açıklanır ve öğretilir; ilişki kurmaları gereken kişiler, kurum ve kuruluşlar hakkında bilgi verilerek rehberlik edilir. Çocuğun durumu ve eğitim olanakları hakkında ailenin bilgilendirilmesi ve aileye psikolojik destek sağlanması onların yaşadığı olumsuz duyguların ortadan kalkmasına yardımcı olacak ve bu da çocuk için olumlu doğurgular ortaya çıkaracaktır (Bailey ve ark., 1990; Dunst, Leet ve Trivette, 1988).

Eğitimsel uğraşlar sadece çocuğun özürüne yönelik olursa, evde çocukla ilgili olarak ortaya çıkan ve ailenin doğrudan yaşadığı birçok problemler gözardı edilebilir. Ancak ailenin bu eğitimde aktif bir şekilde yer almasıyla bu problemler ortadan kaldırılabilir. Çocuğun gelişimsel başarı ve başarısızlıkları, çocuğun kabulü ve yeterlilik duyguları üzerinde önemli rol oynar. Winkler'e (1981) göre, aileler tarafından yaşanılan uyum ve kriz dönemleri çocuğun gelişimsel dönemleri ile yakından ilişkilidir. Erken dönemde uygulanan eğitim programları, aile içindeki etkileşimi yönlendirebilir, ailenin uyum ve yeterliliğini artırabilir (Kravetz, Katz ve Katz, 1990).

Kliniklerden, büyükannelerin evlerine kadar değişik ortamlarda uygulanan erken eğitim programları çocuğu ve annebabayı sağlık, eğitim ve sosyal alanlarda desteklemektedir. (Odom, Yoder ve Hill, 1988; Hanson ve Harris, 1986). Gerçekleşmesi hedeflenen amaçlar ise, hizmet verilen özür grubuna ve eğitimi yapan kişilerin benimsedikleri kuramsal yaklaşımlara göre değişebilmektedir. Ancak hepsinde ortak amaç, varolan gelişimsel geriliğin önlenmesi, giderilmesi ve çocuğun davranışlarında ve yakın çevresiyle ilişkilerinde doğrudan değişiklikler ortaya çıkarılmasıdır. (Odom, Yoder ve Hill, 1988). Bu amaçların gerçekleşmesi için programlarda çalışanlar öğretmen, fizyoterapist, uğraşı terapisti, konuşma terapisti, hemşire, sosyal çalışmacı, özel eğitim uzmanı ve psikolog gibi değişik ve birbirini tamamlayan meslek gruplarından gelmektedirler ve ekip olarak çalışmaktadırlar. (Hanson ve Harris, 1986; Bailey, Simeonsson, Yoder ve Huntington, 1990).

Erken eğitim programları ev, merkez veya ev-merkez ağırlıklı olarak uygulanabilmektedir. Evde uygulanan programlarda uzmanlar tarafından her hafta veya her ay birkaç kez ev ziyareti yapılarak bebeklerin becerileri hakkında bilgi toplanır. Bu bilgiler ve ailelerin öncelerinin ışığı altında geliştirilmesi gereken beceriler belirlenir ve bu becerilerin bebeğe öğretilmesi için ya bebeklerle doğrudan çalışılır veya genellikle bu becerileri nasıl öğretecekleri ailelere gösterilir ve onlara model olunur. İngiltere'de Shearer ve Shearer'in 1976 yılında geliştirdiği Portage Projesi özürlü bebekler ve küçük çocuklar için geliştirilen ilk ev ağırlıklı programlardan

biridir. Bu program yaygın bir şekilde kullanılmaktadır ve çocukların gelişimsel kazançları açısından oldukça yararlı olduğu saptanmıştır (Odom, Yoder ve Hill, 1988). Diğer uygulama şeklinde ise, aileler bebekleri ile her hafta veya iki haftada bir kere bir merkeze giderek programa katılabilmektedirler. Burada çocukla annebaba olmaksızın yalnız da çalışılabilmektedir. Bu tür programa örnek olarak Hacettepe Üniversitesi, Çocuk gelişimi ve Sağlığı Bölümüne bağlı olan Gelişim Takip Merkezini verebiliriz. Burada sadece bebeklerle çalışılmakta ve ailelere de bebeklerinin durumu hakkında bilgi verilmekte ve çocukla neler yapabilecekleri hakkında önerilerde bulunulmaktadır. Son bir uygulama şekli ise, çocukların zaman zaman merkeze getirildiği, zaman zaman da uzmanların eve gittiği, hem merkez hem de evde uygulanan programlardır. Yapılan araştırmalarda bu programların oldukça yararlı olduğu saptanmıştır (Odom, Yoder ve Hill, 1988).

Eğitime erken başlanması nedeniyle ortaya çıkan yararlar oldukça fazladır ve bu da erken eğitimin etkililiğini göstermektedir (Stewart, Conoley ve Rosenthal, 1985, Mahoney ve O'Sullivan, 1990; Hewet, 1984). Bu eğitim içinde ailelerin yer alması, engelli bir bebeğe sahip olmanın ortaya çıkardığı olumsuz duyguların da ele alınmasına ve bunların ortadan kaldırılmasıyla da ailelerin çocuklarının eğitiminde daha etkili hale gelmelerine katkıda bulunulmaktadır. Lyden ve Mc Ginnes (1977) özürlü çocukların eğitiminde erken eğitimin yararlarını şu şekilde ifade etmektedirler (Stewart, 1986):

1) Erken deneyim kazanma bütün fonksiyon alanlarını etkiler.

2) Araştırmalar yaşamın ilk 3 yılında ortaya çıkan belirli becerilerin gelişimi için kritik dönemlerin olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı erken eğitim çok önemlidir.

3) Erken uyarıcı çevrenin sağlanmasındaki başarısızlık sadece gelişimsel durumdaki bir devamsızlığa yol açmaz, aynı zamanda duygusal yeteneklerdeki zayıflığa ve gelişimsel geriliğe de yol açar.

4) Bir organizmanın bütün sistemleri, dinamik bir şekilde birbiriyle ilişkilidir. Bir engelin giderilmesindeki başarısızlık, diğer gelişimsel alanları da etkileyecektir.

5) Erken eğitimin daha sonraki yıllarda yapılan eğitimlere göre özür yaratan durumların etkisini daha hızlı ve emin bir şekilde azalttığı kanıtlanmıştır.

6) Erken eğitim, daha ilerdeki yıllarda yapılan eğitime göre daha ekonomiktir.

7) Anne-babanın gereksinimleri ilk haftalarda ve aylarda desteklenmiş olur. Böylece özürlü bir çocuğa sahip olmanın getirdiği olumsuz durumlar hızla giderilir. Onların çocukları ile etkili bir şekilde çalışmaları için destek sağlanır.

Erken eğitimde anne-babanın aktif bir şekilde yer almasının, eğitim süresinin artmasına ve eğitimin gündelik yaşamın tümüne genellenmesine neden olmakta, bu da bebeklerin gelişimine çok önemli

katkılarda bulunmaktadır. Ülkemizde bu konuda yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Yapılacak çalışmaların etkili olabilmesi için, bebekle doğrudan çalışmanın yanısıra, anne-babaya psikolojik danışma ve rehberliğe ve anne-baba eğitim programlarına da ağırlık verilmesi programın etkililiğini artıracak ve ailede ortaya çıkabilecek problemlerin en aza indirgenmesine yol açacaktır.

KAYNAKLAR

Bailey, B.D.Jr., Simeonsson, R.J., Yoder, E.D., Huntington, S.G. (1990). Prepearing professionals to serve infants and toddlers with handicaps and their families : An integrative analysis across eight disciplines. **Exceptional Children,** September, 26-35

Champion, P. (1987). An investigation of the sensorimotor development of Down's syndrome infants involved in an ecologically based early intervention programme: A longitudinal study. **The British Journal of Mental Subnormality,** 33, 2, 88-89.

Dunts, C.J., Leet, H.E., Trivette, M.C. (1988). Family resources, personal well-being, and early intervention. **The Journal of Special Education.** 22, I, 108-116

Hanson, J. M., Harris, S.R. (1986). **Teaching the young child with motor delays.** Texas: Pro-Ed İnc.

Hewett, F.M., (1984). **Education of exceptional learners.** Boston : Allyn and Bacon Inc.

Kravetz, S., Katz, S., Katz, S. (1990). A goal directed approach to training parents of children with a developmental disability. **The British Journal of Mental Subnormality,** 36, I, 17-29

Mahoney, G., O'Sullivan, P. (1990). Early intervention practices with families of children with handicaps. **Mental Retardetion,** 28,3,169-176.

O'dell, S. (1974). Training parents in behaviour modification : A rewiew. **Psychological Bulletin,** 81, 7, 418-433.

Odom, L.S., Yoder, P. Hill, G. (1988). Developmental intervention for infants with handicaps : Purposes and programs? **The Journal of Special Education,** 22, I, 2-24.

Stewart, W.E., Conoley, J.C., Rosenthal, D. (1985). **Working with parents of exceptional children.** St. Louis : Times Mirror Mosby College Publishing.

Stewart, C. J. (1986). **Counseling parents of exceptional children.** Columbus : Charles E. Merrill.

Zetlin, S., Williamson, P.W. (1987). The coping with stress model : A counseling approach for families with a handicapped child. **Journal of Counseling and Development,** 65, April, 443-446.